

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перша проректорка університету

_____ Ірина КОВТУН
(підпис) (ім'я,
прізвище)
«___» 2024 року
М.П.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ФІЛОСОФІЯ ПРАВА»
для підготовки фахівців освітнього ступеня магістра
за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право
Форма навчання: очна (денна)**

м. Хмельницький
2024

РОЗРОБНИК:

Професор кафедри теорії та історії держави
і права, доктор юридичних наук, професор
27 серпня 2024 року

_____ Вікторія ВОВК

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри теорії та історії держави і права
27 серпня 2024 року, протокол № 1.

Завідувач кафедри теорії та історії держави
і права, доктор історичних наук, професор
27 серпня 2024 року

_____ Леонід МІСІНКЕВИЧ

Декан юридичного факультету, кандидат
юридичних наук, доцент
28 серпня 2024 року

_____ Віктор ЗАХАРЧУК

ЗМІСТ

			Стор.
1.	Структура вивчення навчальної дисципліни	–	3
	1.1. Тематичний план навчальної дисципліни	–	3
	1.2. Лекції	–	4
	1.3. Семінарські заняття	–	6
	1.4. Самостійна робота студентів	–	10
	1.5. Індивідуальні завдання	–	11
	1.6. Підсумковий контроль	–	14
2.	Схема нарахування балів	–	15
3.	Рекомендовані джерела	–	17
4.	Інформаційні Інтернет-ресурси	–	21

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

4.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин					
		Денна форма навчання					
		Усього	у тому числі				
			Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Тема 1. Філософія права як наука та навчальна дисципліна.	10	2	2	-	-	6
2.	Тема 2. Проблеми правової онтології та антропології.	12	4	2	-	-	6
3.	Тема 3. Вплив філософсько-правових ідей на політико-правову реальність.	8	2		-	-	6
4.	Тема 4. Міф і міфотворчість у праві	10	2	2	-	-	6
5.	Тема 5. Сучасні філософсько-правові дискурси: феміністична філософія права	10	-	2	-	-	8
6.	Тема 6. Суб'єкт права: філософсько-правове бачення проблеми	10	2	2	-	-	6
7.	Тема 7. Права людини (між мораллю і правом)	10	2	2	-	-	6
8.	Тема 8. Право в координатах семіотики та естетики	10	2				8
9.	Тема 9. Філософсько-правове знання як відображення світогляду конкретної епохи. Філософія права в Україні	10		2	-	-	8
10.	Всього годин	90	16	14	-	-	60

1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість годин
1	2	3
1.	Філософія права як наука та навчальна дисципліна. Специфіка філософсько-правового знання.	2
1.1. 1.2. 1.3. 1.4.	Поняття, предмет та методи філософії права. Особливості філософсько-правового знання. Засновки філософсько-правового знання (аксіоми, парадокси). Праворозуміння як висхідна та кінцева точка філософсько-правового пізнавального процесу.	
2.	Проблеми правової онтології та антропології.	4
2.1. 2.2. 2.3. 2.4.	Поняття та сутність правової онтології. Проблемне поле правової онтології. Питання походження права. Предметні форми існування права (правові норми, закон в праві). Особливості правової антропології.	
3.	Вплив філософсько-правових ідей на політико-правову реальність.	2
3.1. 3.2. 3.3. 3.4.	Прямий та опосередкований вплив філософсько-правових ідей на політико-правову реальність. Ідеї новоєвропейської філософії права і сучасне право. Ідея вічного миру і сучасність.	
4.	Міф і міфотворчість у праві	2
4.1. 4.2. 4.3. 4.4.	Поняття та сфери дії міфу в сучасному соціальному житті. Міф як правотворчий чинник. Правовий міф та його місце в політико-правовій реальності. Міф і галузі права.	
5.	Суб'єкт права: філософсько-правове бачення	2
5.1. 5.2. 5.3.	Поняття суб'єкта права як вільного соціального індивіда. Суб'єкт права і процеси індивідуалізації. Суб'єкти і квазі-суб'єкти в праві.	

6.	Права людини (між мораллю і правом).	2
6.1. 6.2. 6.3. 6.5. 6.6.	Права людини (привілеї чи абсолютне право). Модерністське та постмодерністське прав людини. Четверте покоління прав людини і право. Права людини і глобалізація.	
7.	Право в координатах семіотики та естетики	2
7.1. 7.2. 7.3. 7.4.	Право як семіотична система. Особливості естетичного виміру права. Категорії «міра», «гармонія», «баланс», «краса» в контексті права. Право і мистецтво.	
	Усього	16

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1

Тема 1. Філософія права як наука та навчальна дисципліна. Специфіка філософсько-правового знання. Засновки правового знання.

Питання для усного опитування та дискусії:

- 1.1. Філософія права як наука і навчальний предмет.
- 1.2. Специфіка філософсько-правового знання, його світоглядний характер.
- 1.3. Об'єктно-предметне поле філософії права.
- 1.4. Основні типи праворозуміння і філософсько-правові концепції.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: філософія, філософія права, юриспруденція, онтологія права, гносеологія права, аксіологія права, методологія філософії права, праворозуміння.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

При підготовці до семінарського заняття слід звернути увагу на особливості філософсько-правового знання, яке постає як світоглядне, історичне, метафізичне, авторське та екзотеричне знання. Окрім того, в межах філософії права відбувається чітке розмежування явищ правового та юридичного. Для філософії права наявність значної кількості концепцій праворозуміння є позитивним явищем, оскільки кожна з них пропонує власний погляд щодо розуміння сутності права. Правовий позитивізм і природно-правове мислення трактуються як традиційно основні конкуруючі типи праворозуміння, оскільки вони є на сьогодні основними способами філософського осмислення права. Варто мати на увазі, що правовий позитивізм як тенденція суспільної думки бере початок ще в давні часи (китайський легізм, учення софістів, номіналізм В. Оккама, концепція абсолютної держави Т. Гоббса та ін.), але як самостійний напрямок філософ-правової думки він сформувався лише у 30–40-х рр 19 ст. з появою формально-догматичної юриспруденції.

Варто звернути увагу на поліфонічність філософсько-правового знання, проблемну ситуацію з неоднозначним формулювання предмету філософії права з точки зору дефініцій, соціальних, правових та політико-правових явищ. Чітко розрізнити феномени правового, неправового та позаправового характеру. Для правильного і повного розуміння особливостей філософії права слід чітко розрізнити поняття «правове» та «юридичне».

Філософія права як самостійна галузь наукового пізнання конкретизує загальнофілософські питання про сенс людського буття та людських дій досліджуючи феномени права й держави. В той час як правознавство (як догматична наука) досліджує специфічні взаємозв'язки позитивного права. Філософія права спрямовує інтереси своїх досліджень до самих глибин і граничних підстав права, прагне отримати відповіді на питання про сенс, мету і значущість права прояснюючи фундаментальні умови буттєвої уприсутненості людини. Правознавство як догматична дисципліна, досліджуючи позитивне, «чинне» право, розглядає право «як воно є» (саме у якості чинного). Центральним для західної традиції є поняття закону. Закон виражає певну повторюваність, регулярність подій у природі й історично-суспільному житті, мисленні або вчинках людей. За формою закони поділяються на емпіричні і апіорні, а за змістом – на закони природи і свободи (природничі закони і практичні закони). Поняття походить з політико-правового мислення греків (*nomos*). Поняття закону визначається за допомогою терміну «правило».

Виділяючи «практичну філософію права» як особливий розділ філософії права від її «теоретичної» частини, мають на увазі насамперед Кантове розрізнення двох типів знання — теоретичного і практичного, які сам Кант називав «теоретичною і практичною перспективами» того самого — єдиного — чистого розуму. Теоретичне знання спрямоване на пізнання емпіричного, природного світу, що і здійснює експериментальне математичне

природознавство. Практична перспектива розуму охоплює, за Кантом, сфери моральності (Sitten) і моралі, права, антропологічне знання та політику — політичні трактати, що задають нормативні позиції (максими) політикам. Ідеться про пізнання, спрямоване на людську дію у світі людей.

Семінарське заняття 2

Тема 2. Проблеми правової онтології та антропології.

Питання для усного опитування та дискусії:

- 2.1. «Буття права», «правова реальність» і «світ права»: співвідношення понять.
- 2.2. Вчення П. Сорокіна про морально-правову реальність.
- 2.3. Особливості природного та позитивного права.
- 2.4. Правова норма і закон як основні предметні форми існування права.
- 2.5. Особливості правової антропології.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: онтологія, правова онтологія, правова реальність, правова норма, юридична норма, логос норми, етос норми, закон, правовий закон, неправовий закон, ідеальне право, антропологія, правова антропологія.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Під правовою онтологією розуміється вчення про буття права. Сучасна філософія права неоднозначно розв'язує проблему природи і буття права. Усі наявні підходи до права пропонують конкретну відповідь щодо природи і буття права як одиничні моменти істини. Варто зосередити увагу на з'ясуванні змістовного наповнення поняття «світ права» через розкриття таких феноменів як: а) теорії; б) правові відчуття; в) предметні форми існування права; г) правові ідеали тощо. Також потрібно орієнтуватися у розумінні такого явища як правова реальність, яка має два значення: широке значення (вся сукупність правових феноменів: правові норми, інститути, правовідносини, правові концепції, явища правового менталітету тощо), вузьке значення (базові правові реалії, відносно яких всі інші правові феномени виявляються похідними; і тоді під правовою реальністю в різних напрямках і наукових школах прийнято розуміти: правові норми (нормативізм); правовідносини (соціологічний напрям); правові «емоції» (психологічний напрям). заслуговує на увагу і той факт, що філософія права як самостійна наука почала формуватися з розмежування права на природне (jus naturale) і позитивне (jus civile) (ця суперечлива єдність і становить, у найпершому наближенні структуру правової реальності, що приводить до дуалістичного тлумачення структури права).

Особлива увага повинна бути приділена опрацюванню питання про правову антропологію, оскільки в її межах відбулося остаточне розмежування «правового» та «юридичного». Правова антропологія як розділ філософії права досліджує гуманістичні основи права. Слід мати на увазі, що феномен права тісно пов'язаний з людиною, її сутністю, сенсом людського буття, а взаємозв'язок людини і права зумовлює антропологічну позицію стосовно права. Однією з центральних проблем правової антропології є виявлення антропологічних передумов правової теорії.

Семінарське заняття 3

Тема 3. Вплив філософсько-правових ідей на політико-правову реальність.

Питання для усного опитування та дискусії:

- 3.1. Вплив філософсько-правових ідей і концепцій на сучасну політико-правову реальність: , державний суверенітет, теорія розподілу влади, суспільний договір, сучасне розуміння держави.
- 3.2. Філософсько-правові ідеї в теорії конституціоналізму і тексти сучасних конституцій.
- 3.3. Ліберальна філософія Дж. Лока й американська революція.
- 3.4. Ідея вічного миру і сучасна політико-правова реальність (наукова спадщина мислителів Нового часу та І. Канта).

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : філософсько-правова ідея, філософсько-правова концепція, модерн, принцип розподілу влади, держава, суверен, суб'єкт права, конституція, політико-правовий трактат, природне право.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: філософсько-правові ідеї таких мислителів, як Дж. Лок, Ш. де Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо посприяли встановленню демократичних форм правління у країнах Західної Європи. Вони, філософи, проголосивши принципи рівності, справедливості і свободи, створили концепцію непорушних прав людини, яка в подальшому стала конституційним ядром новопосталих демократій. І попри всі складності подальшого політичного життя європейських країн, ані концепція прав людини, ані принципи свободи і рівності не втратили свого значення.

Семінарське заняття 4

Тема 5. Сучасні філософсько-правові дискурси.

Питання для усного опитування та дискусії:

- 4.1. Поняття філософсько-правового дискурсу.
- 4.2. Особливості феміністичної філософії права.
- 4.3. Філософія діалогу та філософія права.
- 4.4. Комунікативний філософсько-правовий дискурс (П. Рікьор, .
- 4.5. Сучасна англо-американська філософія права (Сьюзан Хаак).

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : дискурс, філософсько-правовий дискурс, філософія діалогу, феміністична філософія права, комунікативна філософія права.

З метою засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: сучасне філософсько-правове знання є неоднорідним. Плюралізм в осмисленні питань права і правової регуляції найбільш яскраво виявляється в наявності цілої низки філософсько-правових дискурсів. Основне завдання семінарського заняття полягає у з'ясуванні світоглядного контексту формування основних філософсько-правових дискурсів сучасності та знати їх основні положення.

Семінарське заняття 5

Тема 6. Суб'єкт права: філософсько-правове бачення проблеми

Питання для усного опитування та дискусії:

- 5.1. Детермінація розуміння суб'єкта права панівною ідеологією в різні періоди європейської культури (П. Сорокін).
- 5.2. Вчення про суб'єкта права за П. Рікьором.

- 5.3. Філософсько-правові витоки сучасного розуміння суб'єкта права (філософія права Нового часу і Просвітництва).
- 5.4. Поняття квазі-суб'єкта права (роботи, тварини, неживі, географічні об'єкти).
- 5.5. Суб'єкт права і фікція.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : суб'єкт, суб'єкт права, квазі-суб'єкт, індивід, особа, індивідуальність, людина.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: питання суб'єкта права є складним і неоднозначним для правознавства. Багачисельні дефініції «суб'єкта права», які наявні у юридичній літературі, лише підтверджують неоднозначність цього поняття. Як поняття «суб'єкт права» з'являється надбанням юридичної науки досить пізно, лише в XVII столітті завдяки теоретичним розробкам Готфріда Лейбніца, який не лише сформулювати абстрактне поняття «суб'єкт права», але й пов'язав зміст вказаного поняття з можливістю мати права та обов'язки. Класична теорія права дає нам два варіанти розуміння сутності суб'єкта права – природничо-правове та позитивістське. В межах природничо-правової традиції суб'єктом права є кожна людина, оскільки вона нею є від народження, а відтак займає по праву своє місце в природному порядку речей. Природничо-правова концепція суб'єкта права сягає корінням античності. З позицій природного права суб'єктом права може бути будь-яка фізична особа, яка наділена правосуб'єктністю, незалежно від свого фізико-психічного стану. Суб'єктом права також визнаються ненароджені діти і померлі. Таким чином, природно-праве трактування сутності суб'єкта права нехтує дієздатністю як складовою частиною правосуб'єктності. Прихильники природничо-правового розуміння сутності суб'єкта права акцентують увагу на свободі. Але друга половина XX століття та два десятиліття XXI століття стали часом нового розуміння права і проблем правосуб'єктності зокрема. Кінець XX–початок XXI століття – це революційний час не лише у сфері технологій: відбулася ще одна революція – розвінчання ореолу виняткового становища людини на Землі. В

Семінарське заняття 6

Тема 7. Права людини (між мораллю і правом).

Питання для усного опитування та дискусії:

- 6.1. Модерністське та постмодерністське прав людини.
- 6.2. Проблема універсальності прав людини.
- 6.3. Четверте покоління прав людини (соціокультурний контекст формування).
- 6.4. Насильство і права людини (порушення і захист прав людини: юридичні і неюридичні способи захисту прав людини, радикальні форми захисту прав людини).
- 6.5. Права людини і громадянство.
- 6.6. Демократія і права людини.

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : права людини, права громадянина, покоління прав людини, модернізм, постмодернізм, обмеження прав людини, насилля, демократія, привілеї, громадянство.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

Особливістю сучасного правового розвитку людства є те, що особливою значимістю наділяються права людини. Неоднозначне ставлення і трактування феномену прав людини породжує низку наукових напрацювань з цієї проблеми. Визнання прав людини (в сучасному їх розумінні) і подальше їх нормативне і законодавче закріплення знаменує прийняття «чужого» як неворожого, безпечного і рівного, оскільки «чуже» завжди викликає настороженість, яка може призводити до цілого діапазону неприйняття. Права людини як шерег можливих соціальних реалізацій людини знаменують однакові потенції для соціального становлення для кожного без винятку (тобто з нехтуванням расових, релігійних, гендерних, вікових тощо характеристик). Але при цьому слід мати на увазі, що сучасна юридико-правова реальність є помітно заідеологізованою (так само як і правознавство в цілому)

+

Методичні рекомендації

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є : теоцентризм, космоцентризм, раціоналізм, природне право.

З метою засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: Чому, власне, XVII століття стало часом формування основних правових понять, якими ми користуємося і сьогодні (юридична конструкція, суб'єкт права, юридична особа тощо). В Новий час відбулися особливі соціально-культурні процеси, які значимі сьогодні і, які сплавивши воедино такі революції як: естетичну (завдяки якій з'явилася нова естетика та сформувався зв'язок між мистецтвом та економікою); етичну (здійснили перші гуманісти) та релігійну (Реформацію). Результатом цього «сплаву» стало суспільство нового типу (буржуазного), з притаманною йому політико-правовою свідомістю, новим розумінням людини як діяльній суб'єкта, що і привело до рефлексії з приводу основних прав людини і вимоги політичної та правової свободи.

1.4. Самостійна робота студентів

Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом і виконується в позааудиторний час, передбачений тематичним планом навчальної дисципліни.

Під час вивчення навчальної дисципліни студенти повинні навчитися самостійно мислити, поглиблювати засвоєні теоретичні знання, опановувати практичні навички прийняття правових рішень. Відповіді на питання повинні бути законспектовані, їхнє викладення має бути стислим і чітким, обов'язковими є посилання на використані джерела. З метою самостійного визначення рівня засвоєння теоретичного матеріалу студентам пропонуються питання для самоконтролю набутих знань.

Форма контролю самостійної роботи – перевірка конспекту або обговорення на семінарському занятті. Питання, відведені для самостійного вивчення, виносяться на поточний і підсумковий семестровий контроль.

Питання для самостійного вивчення

Тема 1.

1. Історія формування філософії права як теорії та науки.
2. Особливості методологічного інструментарію філософії права.

3. Яка відмінність між філософією права і теорією права (за об'єктно-предметним критерієм).
4. Чому предметом філософії права є відношення «людина-світправа».

Тема 2.

1. Зміст проблеми правової реальності
2. Структура правової реальності
3. Ідея права як форма буття права
4. Закон як форма буття права
5. Правове життя (дії і відносини) правове життя (дії і відносини)
6. Зміст проблеми правової антропології
7. Індивід, індивідуальність чи особистість як форми індивідуального буття людини

Тема 3.

1. Чому ідеї новочасових філософів права з легкістю втілювались в політико-правову реальність?
2. Розкрийте філософсько-правові витoki сучасного поняття «державний суверенітет».
3. Чи тотожні поняття «юридичний позитивізм» і «філософський позитивізм»?
4. Як вплинули ідеї Кельзена на сучасне правове життя?

Тема 4.

1. Чому міф і сьогодні зберігає свою актуальність?
2. Наведіть по два приклади міфів, які «працюють» в конституційному, цивільному, кримінальному праві.
3. Яким чином правова міфотворчість може сприяти утвердженню політико-державного режиму?
4. Хто є творцем правових міфів?

Тема 5.

1. Чим пояснюється сучасний плюралізм концепцій праворозуміння?
2. Наведіть приклади модернізованих класичних типів праворозуміння.
3. Особливості теологічного праворозуміння.
4. Основні положення феміністичної філософії права.
5. Мовна проблема сучасного права

Тема 6.

1. Відмінність у трактування суб'єкта права в філософсько-правовій та теоретико-правовій традиціях.
2. Суб'єкт права через призму статусу свободи.
3. Юридичний і правовий статус особи.
4. Нетрадиційні суб'єкти права.
5. Суб'єкт права і юридична фікція.

Тема 7.

1. Права людини і громадянина.
2. Легальне порушення прав людини.
3. Легальне обмеження прав людини.
4. Універсальні та «регіональні» права людини.
5. Фактори, які вплинули на формування четвертого покоління прав людини.

Тема 8.

1. Семіотика як наука про знаки і символи.
2. Знаково-символічна природа права.
3. Право і засоби художнього відображення реальності.
4. «Баланс» як ідеал правового врегулювання суспільних відносин.
5. Право як система знаків.

Тема 9.

1. Сучасна українська правова ментальність.
2. Глобалізація і глокалізація права (світоглядний аспект).
3. Детермінація буттєвих форм права панівною світоглядною настановою.

1.5.2.2. Тематики рефератів

1. Філософія права в системі суспільствознавчих наук.
2. Гуго Гроцій і його філософсько-правове вчення.
3. Право як текст.
4. Право і семіотика.
5. Лукізм та єйджизм як сучасні форми дискримінації.
6. Права людини і толерантність.
7. Соматичні права людини.
8. Людина-лемо і її легітимація в правовому просторі.
9. Памфіл Юркевич – український філософ права.
10. Українська правова культура (особливості).

1.5.2.4. Практичні завдання

1. Пошук, підбір та огляд літературних джерел до конкретних тем, які не вказані у списку рекомендованої літератури.
2. Аналітичний огляд наукових публікацій в періодичних виданнях.
3. Написання наукової роботи та участь у наукових конференціях студентів.
4. Складання кросворду на філософсько-правову тематику.

1.5.3. Методичні рекомендації до виконання індивідуальних завдань

Метою виконання курсових робіт, рефератів і творчих наукових та практичних завдань є закріплення і систематизація студентами отриманих знань.

Для виконання індивідуальних завдань студенти повинні використовувати законодавчі та підзаконні акти, інструктивно-методичні матеріали, науково-монографічну літературу, статистичні дані, аналітичну інформацію, а також практику діяльності установ.

Вимоги до написання, оформлення та захисту курсових робіт визначенні Методичними рекомендаціями до виконання курсових робіт.

Реферати, науково-дослідні та практичні індивідуальні завдання виконуються комп'ютерним способом з одностороннім розміщенням тексту на папері формату А4 (210 мм x 297 мм) з дотриманням прийнятих у діловодстві стандартних берегів : лівого – 30 мм, верхнього та нижнього – 20 мм, правого – не менше 10 мм.

Обсяг роботи має забезпечувати належне висвітлення теми і не повинен перевищувати: реферату – 5-7, творчої наукової або практичної роботи – 14-16 сторінок друкованого тексту шрифтом Times New Roman кеглем 14 з півторачним міжрядковим інтервалом.

Робота починається з титульного аркуша. Нумерація аркушів роботи починається з титульного аркуша. Номер на титульному аркуші не проставляється.

Реферат, науково-дослідна робота повинні бути структурованими, тобто після титульного аркуша містити: план, вступ, два (три) розділи, висновки, список використаних джерел. Складові частини референта, наукової роботи не обов'язково починати з нового аркуша.

Розділи плану роботи формулюються самостійно студентом як найважливіші напрями розкриття її теми.

Нижче списку використаних джерел рукописним способом зазначаються дата виконання реферату, наукової роботи і особистий підпис студента.

Виклад роботи подається за наведеним нижче порядком.

Титульний аркуш реферату оформлюється за зразком 1.

Зразок 1

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра теорії та історії держави і права**

**Навчальна дисципліна:
Філософія права**

|

**РЕФЕРАТ
на тему:
«... Назва теми ...»**

Виконав:
**Овчаренко
Дмитро Ярославович,**
студент 5 курсу
юридичного факультету

Перевірила:

**Хмельницький
2023**

Титульний аркуш наукової роботи оформлюється за зразком 2.

Титульний аркуш практичного завдання оформлюється за зразком для науково-дослідної роботи із зазначенням виду виконуваного завдання.

Оцінювання результатів виконання курсових робіт, рефератів, науково-дослідних та практичних завдань здійснюється відповідно до чинної в університеті системи оцінювання знань шляхом нарахування балів.

1.6. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі екзамену.

1.6.1. Питання для підсумкового контролю

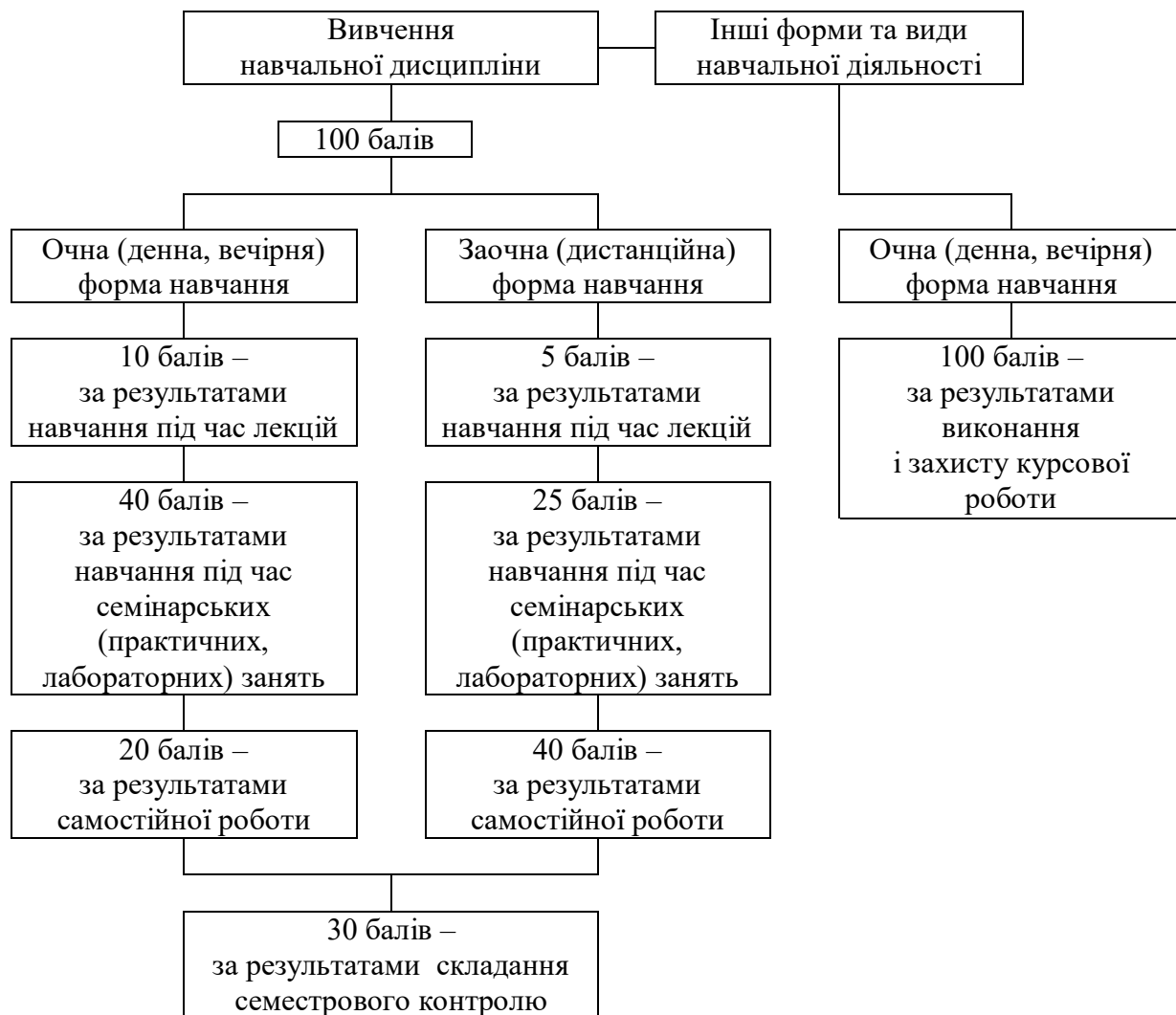
1. Предмет і структура філософії права.
2. Філософія права у системі наук, її основні питання і функції
3. Сутність методології права та її рівні
4. Основні типи праворозуміння: правовий позитивізм і природно-правове мислення
5. Способи обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивність
6. Виникнення і розвиток філософсько-правових поглядів в епоху Античності
7. Дж.Локк про основні вимоги природного права
8. Філософія права Нового часу
9. Філософсько-правова думка епохи Просвітництва
10. Трансформація юридичного позитивізму в нео- та постпозитивізм
11. Концепції відродженого природного права
12. Філософія права в Україні: виникнення, світоглядно-методологічні витоки, основні ідеї
13. Правова онтологія: природа і структура права
14. Онтологічна природа права. Правова реальність
15. Природне і позитивне право як основні структурні елементи правової реальності
16. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя
17. Правова антропологія: гуманістична природа права
18. Природа людини і право. Антропологічні основи права
19. Філософський зміст і обґрунтування прав людини
20. Особистість і право. Гуманістична природа права
21. Право і мораль.
22. Право і релігія.
23. Структура правової норми.
24. Закон правовий і неправовий.
25. Ієрархія законів залежно від соціокультурного контексту.
26. Проблема універсальності прав людини.
27. Право та естетика.
28. Філософсько-правове розуміння суб'єкта права.
29. Квазі-суб'єкти права.
30. Засновки філософсько-правового знання.
31. Філософсько-правові ідеї і конституціоналізм.
32. Право і мистецтво.

1.6.2. Приклад залікового білету

1. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя
2. Правова антропологія: гуманістична природа права
3. Право і мистецтво.

2. Схема нарахування балів

Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.1. Поточний контроль

2.1.1. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до «Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова», в редакції рішення вченої ради від 28 серпня 2020 року, протокол № 1, уведеного в дію наказом від 28 серпня 2020 року № 312/20.

З дисципліни «Конституційне право України» передбачено проведення 8 лекційних занять за денною формою навчання.

Отже, студент може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	1	2	3	4	5	6	7	8
			1	2.5	4.0	5.5	7.0	8.5	9.0	10
1.	Денна	8	1	2.5	4.0	5.5	7.0	8.5	9.0	10

2.1.2. За результатами семінарського заняття кожному студенту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття.

2.1.3. Бали, які виставляються студентам під час проведення семінарських занять визначаються та обраховуються відповідно до критеріїв оцінювання, що закріплені «Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова», в редакції рішення вченої ради від 28 серпня 2020 року, протокол № 1, уведеного в дію наказом від 28 серпня 2020 року № 312/20.

2.1.4. Приймання (перевірка, захист) завдань, винесених на самостійну роботу студентів, здійснюється під час проведення семінарських занять та/або індивідуальних консультацій з навчальної дисципліни протягом семестру.

Розподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу студентів, наведено у таблиці:

9 тем	Усього балів		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
	1	2										
Максимальна кількість балів за самостійну роботу	2	2	3	2	2	2	2	2	2	3		20

2.1.5. Виконання додаткових індивідуальних завдань у форм рефератів, науково-дослідних, практичних завдань, тез доповідей здійснюються студентами самостійно з одержанням необхідних консультацій або під керівництвом науково-педагогічних працівників.

2.2. Семестровий контроль

2.2.1. На семестровий контроль з кожної навчальної дисципліни відводиться 30 балів.

2.2.2. Підсумовування балів за результатами вивчення навчальної дисципліни здійснюється після складання семестрового контролю.

2.2.3. Семестрова оцінка з навчальної дисципліни обчислюється шляхом додавання набраних студентом балів з поточного та семестрового контролю, а також додаткових балів. Семестрова оцінка виставляється у відомості обліку успішності та індивідуальному навчальному плані студента, при чому вона не може перевищувати 100 балів.

2.2.4. У разі отримання за результатами вивчення навчальної дисципліни (поточного і підсумкового контролю) 34 або менше балів (оцінка F за шкалою ЄКТС) студент зобов'язаний повторно вивчити дисципліну в наступному навчальному періоді.

2.2.5. У разі отримання за результатами вивчення навчальної дисципліни (поточного і підсумкового контролю) 35-59 балів (оцінка FX за шкалою ЄКТС) студент має право повторно пройти підсумковий контроль в порядку, визначеному «Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова», в редакції рішення вченої ради від 28 серпня 2020 року, протокол № 1, уведеного в дію наказом від 28 серпня 2020 року № 312/20.

3. Рекомендовані джерела

3.1. Джерела до конкретних тем навчальної дисципліни

Тема 1.

1. Абашнік В. О. Ганс Кельзен про юридичний позитивізм. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 9- 1. С. 4-6. URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/3.pdf>
2. Александрова О. С., Горбань О. В., Мартич Р. В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с. URL : <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/30803/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B01.pdf>
3. Александрова О. С., Горбань О. В., Мартич Р. В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с.
4. Білозьоров Є. Природний тип розуміння права як підґрунтя діяльнісної теорії правознавства. *Порівняльно-аналітичне правознавство*. 2022. № 2. С. 10–14. doi: 10.24144/2788-6018.2022.02.1.
5. Вовк В. М. Дослідження бінарних опозицій у праві як розширення предметного поля вітчизняної філософії права. *Вісник УЖНУ*. Серія право. Випуск 24. Т.4. С. 184-187. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/6969>
6. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Право, мораль і релігія як соціальні регулятивні механізми. URL : <http://archive.nbuv.gov.ua/portal...>
7. Корабльова М. В. Філософія права в Україні: ідеологічні підстави. URL : https://www.dphs.univ.kiev.ua/files/phil_low.pdf
8. Корчевна Л. О. Основні поняття права у позитивізмі: критичний досвід. *Право і Безпека*. 2004. Т. 3, № 2. С. 18-21. URL : <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ea9e530a-3024-46af-a142-e473e7fd3849/content>
9. Лой А. Практична філософія: реальність і можливості. *Філософська думка*. 2017. № 3. С. 6-23. URL : http://www.nbuv.gov.ua/UJRN/Philos_2017_3_5..
10. Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право. *Проблеми філософії права*. 2004. Том II. С.83-94. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9678/09-Radbruch.pdf?sequence=1>
11. Семко М. Філософія права та її значення в процесі реформування правової системи України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.75>
12. Соціокультурні та теоретичні засади філософії постмодерну / В.В. Лях, О.М. Йосипенко, Я.В. Любимий, В.С. Пазенок, К.Ю. Райда, Л.А. Ситніченко. Київ, 2017. 312 с. URL : <https://www.scribd.com/document/760386410/%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%9E%D0%9A%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%9D%D0%86-%D0%A2%D0%90-%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%86-%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%D0%98-%D0%A4%D0%86%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A4%D0%86%D0%86-%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%9C%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%A3>

Тема 2.

1. Вовк В. Реформи та позитивне право (на прикладі римського права). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 94-103. URL : <https://elar.naiu.kiev.ua/items/c8f0b183-f44a-4ce4-bab5-0e053e366583>
2. Горобець К. В. *Форми буття права* // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2017. Т 2. Філософія права / Редкол.: Максимов С. І. (голова) та ін. С. 1014–1017. URL : https://www.academia.edu/33091733/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8_%D0%B1%D1%83%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0
3. Пономарев Е. Г. Штурцев Ю. Ю. Антропологія права як форма наукової діяльності. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13554/21-Shturtcev.pdf?sequence=1>
4. А. Правове життя як форма буття права. 2020. Випуск 2. *Juris Europensis Scientia*. DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.87>
5. Соколова О. Антропологізм філософії права Памфіла Юркевича. Перспективи. 6. Соціально-політичний журнал. 2020. № 1. DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.1.1> Матвійчук І. Методологічні домінанти правової антропології. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/may/12724/170-178.pdf>

Тема 3.

1. Васильченко Р. В. Співвідношення людини і держави у філософії Нового часу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.4>
2. Вовк В. М. Константно-домінантні соціальні ідеї епохи модерну та сучасний конституційний простір. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2. DOI: 10.33270/02232602.25
3. Гусєв В. І. Нариси з історії філософії Нового часу. К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2020. 344 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/8b8f4462-d879-4c19-98ad-4d06934dd9e5>
4. Цуркан-Сейфуліна Ю. В. Філософія права Нового часу та раціоналізація владних засад права. *Національний юридичний журнал*. URL: <http://www.jurnalujuridic.in.ua/archive/2016/3/11.pdf>
5. Чорнобай О. Філософсько-правові детермінанти формування юридичної аргументації в Новий час (XVII–XIX ст.). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19890/chornobay.pdf>
6. Шамрай В. Соціальний проект модерну: засади дослідження. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28614/31-Shamray.pdf?sequence=1>

Тема 4.

1. Закіров М. Міф як засіб інформаційного впливу та інструмент політичної комунікації. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського: зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України*. Київ. 2017. Вип. 48. С. 630–644. Retrieved from: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2017_48_48.
2. Рогова О. Г. Правовий міф як елемент легітимації державної влади. *Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference. Tokyo, Japan, 6-8 April 2022. – Tokyo: CPN Publishing Group, 2022. – P. 558-566.*
3. Рогова О. Дискусійні аспекти проблематики правового міфу. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/cpls/3/cpls307.pdf>
4. Тіщенко Ю. В. Інституалізація правового міфу як ознака сучасної держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/114>
5. Тіщенко Ю. В. Правові міфи і міфологеми в юриспруденції. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 25. № 2. 2018. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-2-27>

Тема 5.

1. Альчук М. Філософсько-правовий дискурс: історія і сучасність. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 3. С. 3-13. http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/3_2016/3.pdf
2. Атрашкевич Є. В. Сучасна англо-американська філософсько-правова думка як дискурсивний контекст концептуалізації права у поглядах Сьюзан Хаак. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. <https://core.ac.uk/download/pdf/50593247.pdf>
3. Сапарова А. Правові запозичення як дискурс інтегративного праворозуміння. *Філософія права*. 2019. № 7. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.44>
4. Макеева О.М., Герасименко О.В. Комунікативна теорія права в контексті сучасного праворозуміння. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/59516/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%94%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>

Тема 6.

1. Hayles, K. A. *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics* / K. A. Hayles. Chicago : University of Chicago Press, 1999. 364 p. doi: 10.5860/choice.37-0072
2. В. М. Квазі-суб'єкти права: проблеми теорії та практики // *Moderní aspekty vědy: Вовк XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. 600. С. 324-352. (Репозитарій ХУУП)*
3. Генсіцький Ю. Д. Філософсько-антропологічне значення розвитку штучно створених інтелектуальних систем. *Антропологічні виміри філософських досліджень*, 2015. Вип. 8. С. 87-11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Avfd_2015_8_11
4. Кривицький Ю. В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. doi: <https://doi.org/10.33270/01211192.90> С.90-91.
5. Кулинич В. Цифрова особистість: чи можуть роботи бути наділені правами? *Юридична газета online*. 2017. № 49 (599). URL : <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/cifrova-osobistist-chimozhut-robotibuti-nadileni-pravami.html>
6. Шишка О. Право неіснуючого учасника цивільних правовідносин як юридична фікція. *Право та управління: електронне наукове видання*. 2011. № 1. С.489-511. URL : https://www.academia.edu/11344123/%D0%A8%D0%B8%D1%88%D0%BA%D0%B0_%D0%9E_%D0%A0_%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_%D0%BD%D0%B5%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%83%D1%8E%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD_%D1%8F%D0%BA_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%84%D1%96%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F

Тема 7.

1. Вовк В. М., Олійник У. М. Право бути забутим як «нове право» людини у діджиталізованому суспільстві. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського*

- університету права ім. Короля Данила Галицького. Серія Право. 2020. № 10 (22). С. 16-22. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.10.22.16-22>
2. Вовк В. М. Гіпермодерн і соматичні права людини. Аналітично-порівняльне право. 2022. № 2. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.64>
 3. Вовк В. М. Соматичні права як кластер юридичних гарантій «самовласності» в контексті трансгуманізму. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2. doi: <https://doi.org/10.33270/02202002.68>
 4. Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Абсолютизація прав людини як загроза державності і добробуту суспільства. Частина I. Загальнотеоретичні засади концепції прав людини: критичний погляд. Вісник Ужгородського національного університету. 2023. № 76. С. 20–29. doi: [10.24144/2307-3322.2022.76.1.3](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.3)
 5. Софінська І. Зasadничі сегменти громадянства та людиноцентризм: філософсько-правове опрeдмeтнення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2(26). С. 42–53. doi: [10.33270/02232602.42](https://doi.org/10.33270/02232602.42).
 6. Фальковський А.О., Хажинський Р.М. Концепція трансгуманізму Макса Мора та нова парадигма прав людини: досвід філософсько-правового осмислення. *Юридичний науковий електронний журнал*. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/112>
 7. Шершель О. Методологічні підходи в дослідженні обмежень прав людини. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 136–143. doi: [10.33270/02232602.136](https://doi.org/10.33270/02232602.136).
 8. Шершель О. Обмеження прав людини в інтересах держави в тоталітарних державах як вияв позитивістської концепції праворозуміння. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 133–141. doi: [10.33270/01242702.133](https://doi.org/10.33270/01242702.133).

Тема 8.

1. Бурлай Є. Право в естетичному вимірі (до постановки питання). *Проблеми філософії права*. 2004. Том II. С. 204-214. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9674/24-Burlay.pdf?sequence=1>
2. Бурова О. Право та естетика. *Право та інновації*. 2014. № 1–2 (5–6). URL : <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/07/Burova.pdf>
3. Кравчук О. О. Судова символіка Одеса 2022. 528 с. URL : <https://ela.kpi.ua/items/abacd2a0-2145-4aa8-93ff-ee7839315c57>
4. Мануйлов Є. М. Естетична культура як зміст освіти майбутнього фахівця права. *Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого*. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2009. № 1. С. 13–20. URL : <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/2607>

Тема 9.

1. Абросімов Є., Скалозуб Н. Особливості філософії права в Україні. *Публічне право*. 2015. № 2 (18). С. 304-309. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_2_43
2. Бігун В. С. Філософія права в Україні (1990-2005): здобутки і перспективи. *Проблеми філософії права*. 2006–2007. Т. IV–V. С. 200–206. URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bd530f78-5d6a-4d25-ae3a-29a67ae97698/content>
3. Бондаренко О. В. Українська ментальність в розмаїтті національних ментальних формоутворень й архетипів: історико-культурний аспект. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. Вип. 32. С. 66–78. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2008_32_8
4. Бондаренко О. В. Українська ментальність в розмаїтті національних ментальних формоутворень й архетипів: історико-культурний аспект. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 32. С. 66–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2008_32_8

5. Братасюк М. Г. Право як монолог державної влади в контексті сучасного українського розвитку. *Проблеми філософії права*. 2008–2009. Т. VI–VII. С. 54–59. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13633/06-Bratasuik.pdf?sequence=1>
6. Вдовичин І. Я. Свобода особи в епоху європейського середньовіччя (теологічна інтерпретація ідеї природного права). *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 5–14. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_3_3
7. Донченко О.І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2018. № 3 (61). С. 5–10.
8. Донченко О.І. Система суспільно-політичних поглядів Г. Сковороди. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №3. С. 15–19. URL : <https://dspace.onu.edu.ua/items/60c037d6-a25b-4742-bfd1-6c32762724a1>
9. Корабльова М. В. Філософія права в Україні: ідеологічні підстави. https://www.dphs.univ.kiev.ua/files/phil_low.pdf
10. Романова А. Правова доктрина природного права у регулюванні суспільних відносин на основі верховенства права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 632–635. doi: 10.24144/2788-6018.2023.01.110

4. Інформаційні Інтернет-ресурси

1. <http://www.chitalca.html> – Безкоштовні електронні підручники онлайн «Гуманітарні науки»
2. <http://www.filosof.com.ua> / Веб-сайт Інституту філософії НАН України ім. Сковороди
3. <http://www.un.org/russian/> Веб-сайт ООН
4. <http://ivakin.net> / – персональний сайт проф. Івакіна О.А.
5. <http://www.bihun.info> / - персональний сайт Славіка Бігуна